

RUGĂCIUNEA ÎN MARILE RELIGII. ELEMENTE DE FENOMENOLOGIA RELIGIEI

IOAN STANCU *

1. Spre o fenomenologie a rugăciunii

1.1. **Antropologia actului religios.** Nae Ionescu afirma că actul religios este o stare de spirit care se desfășoară înăuntrul omului și care implică două elemente: eu și Dumnezeu. Raportându-se la Dumnezeu transcendent, actul religios constituie în esență sa un „act tranzitiv”, de ieșire a individului din el însuși și de relaționare cu ceva din afara sa¹.

Actul religios, în accepțiunea filosofului român, este un act de cunoaștere și de trăire în același timp, care depășește granițele cunoștinței și conștiinței raționale. Punctul de origine al actului religios este totodată și țelul către care se îndreaptă: de la om, în el însuși, fiind un fel de reducere a religiozității în cadrul subiectivității individuale.

Filosofii religiei s-au întrebat dacă există o facultate psihologică anume (precum facultatea de a judeca, de a gândi, de a simți, de a cunoaște) prin care omul trăiește actul religios. Pornind de la premisa că faptul religios se mișcă în alt plan al realității, Nae Ionescu găsea că în acest alt plan de realitate „legile obișnuite ale vieții noastre sufletești, adică așa numita cauzalitate psihologică”, nu mai sunt valabile. Deoarece actul religios nu face parte din categoria actelor psihologice ci este „un act noetic”², adică unul de gândire și de cunoaștere.

În analiza actului religios Nae Ionescu pornește pe trei căi: mai întâi încearcă să stabilească dacă actul religios este trăit de universalitatea omenirii; în al doilea rând, să cerceteze dacă este de sine stătător și deosebit de toate celelalte încât să îndreptățească constituirea unei științe aparte (filosofia religiei); în al treilea rând, să identifice legile speciale și caracteristice ale acestei științe.

Orice act religios este bipolar, cei doi poli fiind diferiți ca esență: primul transgresează și transcende această realitate și se îndreaptă spre un obiect din afara sa (numit Dumnezeu, divinitate, Marele Anonim) iar celălalt este însuși acest obiect transcendent care împlinește actul religios. Actul religios este, totodată, și bidirecțional: chemării omului către Dumnezeu trebuie să-i răspundă chemarea lui Dumnezeu către om, iar ambii poli trebuie să fie în mod necesar atinși.

* Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Pitești.

¹ Nae Ionescu, *Prelegeri de Filosofie religiei*, Biblioteca Apostrof, Cluj, 1993, p. 34.

² *Ibidem*, p. 52.

În viziunea altui filosof român, Lucian Blaga, ideea sacralului izbucnește din izvorul de cunoaștere cel mai profund, care se găsește în suflet. Omul posedă o „dispoziție” latentă care, sub o anumită influență sau în chip spontan, poate deveni o căutare neliniștită, un dor arzător, „care n-are repaos până când n-a prins conștiință de sine însuși și nu și-a ajuns Ființa”³. Și tocmai această dispoziție interioară spre aflarea lui Dumnezeu îl făcuse pe Fericitul Augustin să se întrebe: „De unde-l cunosc toți ca să-l dorească în așa măsură? Unde l-au văzut, ca să-l iubească? Noi îl avem. Și nu știm cum!”.

Dispoziția pe care rațiunea umană o poartă în ea de la apariția sa în istorie devine instinctul religios care a atins această țintă datorită conținutului obscur al unei idei apriorice, din care el însuși s-a desprins: ideea sacralului⁴.

Și tocmai această dimensiune a omului face studiul antropologiei actului religios (sau a religiei) iar câmpul ei de cercetare se vedește a fi compus din datele și experiențele spiritului uman.

1.2. Puterea cuvântului. Rugăciunea prin cuvinte nu poate fi tratată separat de celelalte forme ale ei: ruga interioară a creștinismului, meditația de tip budist, dansurile, ofrandele, prosternările, mătăniile, care alcătuiesc un tot unitar.

„În unele religii africane, scrie Claude Riviere, o semnificație echivalentă cu aceea a cuvântului rostit o au: posedarea, lăbația de alcool pe pământul strămoșilor, vărsarea de sânge proaspăt pe movila *voodoo*-ului”⁵.

De altfel rugăciunea pe care noi o tratăm separat se înscrie de fapt într-o ceremonie, într-o succesiune de momente ale unui ritul individual sau colectiv.

În fenomenologia rugăciunii, Claude Rivierre subliniază următoarele aspecte comune în toate religiile: puterea cuvântului – rugăciunea are eficacitate grație puterii vitale care sălășluiește în cuvântul rostit, care descătușează forțele luminoase din univers; limbajul propriu evocării – funcția lirică a rugăciunii ca limbaj invocativ, evocativ și exclamativ reiese din strigătele de durere, de frică sau de bucurie; participarea – solidaritatea participativă dintre ordinea umană și ordinea supranaturală, a omologiei dintre lumea de aici și lumea de dincolo; efectul de sublimare și sfințenie – prin rugăciune credinciosul se simte în siguranță în fața divinității, sfințindu-se prin comuniunea cu sacralul⁶.

În iconomia Mântuirii, cuvântul reprezintă atât instrumentul de dialog la nivel uman, dar și în comunicarea divino-umană. Cuvântul omenesc, rostit în rugăciune, devine reflex al Logosului și participă la misterul întrupării Acestuia. Sub impulsul Puterii Dumnezeiești, Cuvântul dă limbii „ascuțit de sabie” (Sf. Grigorie de Nazianz), în gura purtătorilor de har, cuvântul devine vindecare pentru bolnavi, iertare pentru păcătoși, liant pentru cei care mărturisesc aceeași credință.

„Darul cuvântului la om e considerat ca un reflex al actului divin prin care Tatăl naște pe Cuvântul Său”, spună Grigorie de Nazianz⁷.

³ Lucian Blaga, *Curs de filosofia religiei*, p. 234; Ioan Stanca, *Originea și ființa religiei*, vol. I, Pitești, 1999, p. 18.

⁴ *Ibidem*, p. 235.

⁵ Claude Riviere, *Socio-antropologia religiilor*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 100.

⁶ *Ibidem*, p. 102.

⁷ *Apud ibidem*, p. 84.

Lumea a fost creată de Dumnezeu prin Cuvântul, de aceea Cuvântul umple întreg universul, fiind prezent în fiecare lucru creat. În Cuvântul lui Dumnezeu „trăim, ne mișcăm și suntem” (Fapte 17, 28).

Sfânta Scriptură, care conține Cuvântul lui Dumnezeu, „este un mesaj al lui Dumnezeu către om, către fiecare om, e un apel adresat persoanei ca ea să-L cunoască pe Dumnezeu în mod personal, să se întâlnească cu Hristos și să trăiască pentru El și nu pentru ea însăși”⁸.

Cuvântul lui Dumnezeu este purtător de viață. Fără el nu vom ajunge să trăim însăși viața divină a Treimii. „A vorbi înseamnă a exprima ceea ce se găsește în lucruri, a face văzut și lucrător ceea ce stă în spatele lor drept realitatea dinamică cea mai profundă drept însăși vocația lor. Când Dumnezeu vorbește, El creează lucrurile, le face să apară, când Dumnezeu dă un nume lucrurilor, El le stăpânește întinzându-și asupra lor puterea Sa, le duce la realizarea propriei loc vocații, pentru că, așa cum stă scris, Cuvântul Său este lucrător și nu se întoarce înapoi fără a fi produs un efect”⁹.

Persoanele umane sunt într-o relație dialogică cu persoana Cuvântului și cu semenii, spune Pr. Stăniloae. „Fiecare om e un cuvânt gânditor și în dialog cu Cuvântul personal dumnezeiesc și cu celelalte cuvinte personale umane”¹⁰.

În Vechiul Testament Cuvântul lui Dumnezeu și-a făcut simțită prezența și acțiunea personală în relație cu oamenii, prin cuvinte și fapte directe, pregătindu-i pentru viitoarea Lui prezență personală în Iisus Hristos – Cuvântul și Fiul lui Dumnezeu întrupat.

În Hristos, Dumnezeu ne-a descoperit taina ascunsă de la facerea lumii. Și „n-a fost suficient ca Dumnezeu să trimită oamenilor numai cuvântul Său, ci El însuși a luat chip văzut pentru ca oamenii să aibă siguranță deplină despre El și ca să comunice Dumnezeu cu oamenii într-un mod deplin”¹¹.

Cuvântul Domnului este sămânța care rodește în viața creștinilor prin lucrarea Duhului. Toate Sfintele Taine au ca element central Cuvântul: „Cuvântul cheamă, trezește, deschide ușa inimii prin credință: Tainele, îndeosebi dumnezeiasca Euharistie, face să intre Hristos în camera noastră, să cinăm cu El” spune Pr. Constantin Galeriu¹².

După Întruparea Cuvântului, toți creștinii sunt chemați să-L mărturisească pe Hristos, spune Pr. Stăniloae: „Nu numai Apostolii și urmașii lor vor comunica oamenilor lumina primită de la Hristos ci și toți cei ce primesc de la ei lumina credinței în Hristos, deveniți și ei lumină. Și ei luminează, nu numai prin mărturisirea credinței lor prin cuvânt, ci și prin viața lor trăită mai mult sau mai puțin după modelul lui Hristos, cu ajutorul puterilor lor variate, primite de la Dumnezeu”¹³.

În Evanghelia după Matei (10, 32), Mântuitorul Hristos spune că va mărturisi înaintea Tatălui ceresc pentru cei ce-L vor mărturisi în lumea aceasta. Iar Sfântul Apostol Pavel, referitor la exprimarea credinței prin cuvinte, afirma acest lucru: „Că de vei mărturisi cu gura ta că Iisus este Domnul și vei crede în inima ta că Dumnezeu L-a

⁸ Enzo Bianchi, *Cuvânt și rugăciune. Introducere în lectura duhovnicească a Scripturii*, Editura Deisis, Sibiu, 1996, p. 23.

⁹ *Ibidem*, p. 24.

¹⁰ D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 2, p. 7.

¹¹ Nicolae Dură, *Propovăduirea și Sfintele Taine*, Editura IBBOR, București, 1998, p. 142.

¹² Apud *Ibidem*, p. 147.

¹³ D. Stăniloae, *Iisus Hristos lumina lumii...*, p. 165.

înviat pe El din morți, te vei mântui. Căci cu inima se crede spre dreptate, iar cu gura se mărturisește spre mântuire” (Romani 10, 9-10).

Cuvintele sunt mijlocul prin care persoanele conștiente exprimă rațiunile existenței lor și legăturile dintre aceste rațiuni. Exprimarea realității se face prin cuvinte. Dumnezeu a făcut omul ca făptură cuvântătoare, socială, ce are nevoie să comunice cu ceilalți. „Chiar Creatorul lumii și al oamenilor a dat oamenilor puterea să exprime prin cuvinte viața lor legată de lume și raționalitatea celor din lume, iar, într-o măsură oarecare sau analoagă, și pe Dumnezeu, Creatorul lor. Aceasta o exprimă Evanghelistul Ioan, declarând că Fiul lui Dumnezeu este Cuvântul fără de început, și prin El s-au creat toate”¹⁴.

Cuvintele sunt mijlocul prin care se realizează dialogul dintre persoane, deci și comunicarea omului cu Dumnezeu. Dar pentru a putea a fi ascultat de Dumnezeu omul trebuie să se curețe de păcate pentru că, potrivit Ioan 9, 21: „Dumnezeu nu-i ascultă pe cei păcătoși”, întrucât păcatul îngreunează mintea și îi răpește înțelegerea iar inima învățată nu se mai poate înălța la Dumnezeu. Rugăciunea a cărei sursă este cuvântul, are putere curățitoare. Iar adevărata curățire a omului tot prin cuvânt vine, prin mărturisirea în fața lui Dumnezeu a ceea ce-i apasă conștiința în Taina Mărturisirii.

Cele ce sunt în lăuntrul omului sunt exteriorizate prin cuvântul rostit care în felul acesta reflectă particularitatea fiecăruia. Comunicarea din Taina Spovedaniei, mărturisirea păcatelor prin cuvânt, implică o convingere profundă și o conștientizare reală a ceea ce mărturisește. Tocmai în aceasta rezidă importanța acestei Taine: dacă Dumnezeu a creat lumea și omul prin Cuvânt, omul se re-crează pe sine, se re-naște prin cuvânt în Taina Mărturisirii; dacă Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat ca expresie a voinței divine, cuvântul mărturisit în fața duhovnicului ca reprezentant al lui Dumnezeu înseamnă expresia voinței proprii de re-naștere.

2. Rugăciunea în istoria religiilor

2.1. Rugăciunea primitivă. Fenomen universal al religiilor, rugăciunea a cunoscut o lungă istorie în dezvoltarea umanității. În forma sa primară și elementară rugăciunea poate fi definită ca „un act de cult prin care oamenii intră în comuniune cu o ființă superioară, supraumană, concepută ca fiind personală și experimentată ca fiind reală și prezentă, de puterea căreia oamenii se simt dependenți”¹⁵.

Așadar, rugăciunea implică existența unei ființe supranaturale, investită cu puteri supraomenești prin care poate îndeplini o dorință, realiza o cerere etc. a omului care se roagă. Rugăciunea reprezintă comunicarea dintre un „eu” și un „Tu”, fie că este verbală sau nerostită, fie că se face prin gesturi simple sau printr-un întreg montaj teatral, fie că este individuală sau colectivă, fie că este o înșiruire spontană de cuvinte sau redă formule consacrate, stereotipe.

La rigoare se poate spune că rugăciunea primitivilor reprezenta rostirea unor formule magice prin care erau invocate ființele sau forțele sacre. Totuși, există o anumită distincție între rugăciune și rostirea acelor formule, în primul rând în ceea ce privește scopul acestora și răspunsul așteptat. Căci dacă prin rugăciune omul încearcă, folosindu-și puterea convingerii, să obțină de la ființa superioară un favor, prin rostirea

¹⁴ *Ibidem*, p. 35-36.

¹⁵ *New Catholic Encyclopedia*, Vol. XI, San Francisco, Torino, London, Sydney, articolul prayer, p.667.

formulelor magice se încearcă reducerea dacă nu anularea unor efecte, în general negative, ale acțiunilor săvârșite de divinități. Dacă rugăciunea așteaptă un răspuns de la ființa superioară, rostirea formulelor magice așteaptă producerea imediată a rezultatului dorit.

Conținutul rugăciunilor la triburile primitive traduce nevoile lor concrete, individuale sau ale comunității, cererile având obiective definite, materiale. Formele sub care se prezintă rugăciunile sunt: strigăte, plângeri, auto-condamnare, lamentări, adulări, lingușeli. Iar, dacă răspunsul divin se face așteptat, omul primitiv nu ezită să amenințe, să reproșeze, să șantajeze.

Diferitele forme în care primitivii își exprimau dorințele către ființele lor sacre, permit întocmirea unei tipologii a rugăciunii.

Rugăciunea de cerere (petiționară). Este tipul de rugăciune specific relației „dau pentru a primi” dintre om și divinitate și implică din partea omului promisiunea sau sacrificiul.

Rugăciunea de mulțumire. Omul primitiv își exprima gratitudinea prin oferirea unor mici daruri zeității binevoitoare.

Rugăciunea primitivă se compunea din două părți: 1. o formulă de adresare a divinității, reprezentată prin numele divinității căruia, de multe, îi erau alăturate unele epitete menite să măgulească divinitatea și să faciliteze obținerea favorurilor și 2. rugăciunea propriu-zisă.

Observând diferitele succesiuni de cuvinte care îi aduceau îndeplinirea cererilor, omul primitiv începe să le rostească mai des, cu încredințarea că îi sunt de bun augur. Acestea devin cu timpul formule consacrate pe care credinciosul le rostește ceremonial, cu anumite ocazii legate de momentele importante ale vieții (naștere, căsătorie, moarte) succesiunea zilelor și a anotimpurilor etc. Astfel se naște limbajul particular al rugăciunii, caracterizat prin solemnitate, ritualism și sacralitate.

2.2. Rugăciunea în religiile popoarelor antice. Rugăciuni și imnuri în cadrul inițierilor din Egiptul antic. Egiptenii păstrau cu tărie tainele inițierii. La ritualurile egiptene participarea era redusă la maximum, în sensul că numai marele preot intra în partea interioară a templului închinat unui zeu, acolo unde se afla statuia zeului, pentru a face toaleta zilnică a zeului. Egipteanul de rând se ruga în casa sa, unde avea amenajat un loc special pentru rugăciune și amulete ale zeilor. Poziția de rugăciune putea fi înghenuncherea însoțită de sărutarea pământului, întinderea la pământ cu un picior îndoit sub trup, culcat pe burtă cu degetele scormonind pământul sau ridicarea brațelor.

Rugăciunile egiptenilor erau fie de implorare sau cerere avansată către zei, fie de laudă, de umilință, cu promisiuni făcute zeilor sau rugăciuni personale (mai ales în templul lui Osiris)¹⁶. Imnurile care erau de fapt ceea ce înțelegem noi prin rugăciuni, constituiau un fel de jertfă, de prinos adus zeilor. „Imnurile sunt caracterizate prin ceea ce s-a numit genul predicativ, care se poate întâlni la iudei, la sumerieni și la asiro-babilonieni. El constă în preamărirea unui zeu în acțiunile și natura lui, prin enumerarea numelor, atributelor sale, a ceea ce este și a ceea ce săvârșește. Astfel, partea de doxologie, de slăvire din imn este scoasă în relief. Imnurile încep, în general, printr-o

¹⁶ Constantin Daniel, *Cultura spirituală a Egiptului antic*, p. 102.

formulă de salut adresată zeului, iar orantul vorbește cu zeul la persoana a II-a singular, dar trece uneori și la persoana a III-a singular în laudele ce le aduce zeului¹⁷.

De menționat faptul că ritualurile egiptene cuprindeau în general reprezentații dramatice, dintre care unele aveau un caracter strict secret și se adresau celor inițiați (Exemplu: purificarea statuii zeului, reprezentarea cu tema „uciderea lui Osiris”).¹⁸

Egiptenii se rugau la Aton-Ra, Soarele, cu astfel de cuvinte: „Sclipind de frumusețe, te-arăți la orizont,/ Aton cel viu, întâia obârșie a vieții;/ Zeu fără de pereche, puternic cum nu-I altul/ Făcut-ai lumea după placul tău...!”¹⁹.

Asiro-babilonienii se rugau zeului Samaș cu astfel de cuvinte: „Tu ascuți, o, Samaș, rugăciunea, implorarea și adorarea; umilința, îngenuncherea, recitarea rugilor și pocăința./ Din adâncul inimii strigă sărmanul către tine;/ amăr’țul, slabul, apăsatul, săracul,/ Evlaviosul vin înaintea ta cu psalmi și prinoase”²⁰.

Chiar dacă imnele cântate de sumerieni în temple au rămas aceleași și pe vremea asiro-babilonienilor, unele concepții teologice s-au modificat esențial. Au apărut alte zeități care le-au înlocuit pe cele sumeriene și importanța preoților a crescut. Asiro-babilonienii invocau zeul cu adresă precisă spunându-l numele la începutul rugăciunii; apoi erau pomenite calitățile acestuia și apoi cererea propriu-zisă. „Mai rău era când numele zeului nu era cunoscut. În acest caz, credinciosul se putea ruga zeului necunoscut sau zeiței necunoscute”²¹.

Rugăciunile mesopotamiene au fost scrise fie în akadiană fie în asiriană. Ele ar putea fi grupate după zeitatea invocată (de exemplu rugăciunile către Anu, marele zeu al cerului, către Șamaș, zeul soarelui, Sin, zeul lunii, Iștar, zeita iubirii și a războiului, etc.) sau după persoana care se roagă (regele sau simplul credincios) sau după scopul urmărit: rugăciuni de laudă, de cerere, de implorare, etc.

Zeita Iștar era lăudată cu astfel de cuvinte: „Cântați-o pe zeiță, pe cea mai importantă dintre zeițe;/ slăvită fie stăpâna oamenilor, cea mai mare dintre ființele divine;/ Cântați-o pe Iștar, cea mai impunătoare dintre zeități...”. Zeului Șamaș îi erau adresate cuvinte de laudă: „Șamaș, când tu te scoli, oamenii îngenunchează/... strălucirea ta trece peste tot pământul... Acelora care îngenunchează în fața măreției tale, tu le ridici păcatele... Tu auzi rugăciunea spusă în surdina, plină de umilință de către cel ce stă în genunchi înaintea ta...”²². Se poate spune că rugăciunile de laudă erau făcute de cercurile restrânse, în vreme ce rugăciunile de cerere erau mult mai răspândite.

Hittiții. Cu mentalitate practică, hittiții se întorc către zei numai la nevoie. Zeitățile lor sunt astfel reduse la starea de regi sublimi. În cazuri de necesitate, hittiții se rugau pentru a cere zeilor să asigure desfășurarea normală a anotimpurilor, de exemplu,

¹⁷ *Ibidem*, p. 108.

¹⁸ Printre puținii străini care au fost acceptați să primească inițierea egipceană se numără: Platon, Pitagora, Thales, Licurg, Solon, Jamblic, Plutarh și Herodot. Herodot descrie ceremoniile publice la care participa și dramele simbolice, dar păstrează o tăcere totală asupra tainelor de inițiere: „Asupra acestor mistere, pe care le cunosc fără excepție, buzele mele sunt obligate să păstreze o tăcere religioasă”, Cf. Paul Brunton, *Egiptul secret*, Editura Ro-Prinsep, București, p. 118.

¹⁹ *Poezia Egiptului faraonic*, trad. Ion Acsan, Editura Univers, București, 1974, p. 51.

²⁰ Athanasie Negoită, *Gândirea asiro-babiloniană în texte*, Editura Științifică, București, 1975, p. 206.

²¹ Constantin Daniel, *Civilizația asiro-babiloniană*, Editura Sport-Turism, București, 1981, p. 241.

²² A. Falkenstein, W von Soden, *Sumerische und akkadische Hymnen und Gebete*, Zurich-Stuttgart, 1953, p. 87.

sau a echilibrului cosmic Cuvintele erau simple, însoțite de gesturi și de folosirea unor produse frumos mirositoare. Hittiții invocau în rugăciunile lor o serie de zeități cum ar fi: zeul Soarelui (uneori este vorba de Istanu- Sorele din cer, sau de ipostasul feminin al Soarelui – zeița Arinna), zeul furtunii și pe fiul acestuia, zeul vegetației, la care se adaugă o serie de zeități locale, zeițe ale destinului, zeități protectoare sau Uștar din Ninive sau Iștar din Samuha. De remarcat faptul că rugăciunea hittiților exprimă încrederea omului în sine însuși în fața zeilor. Este departe de rugăciunea sumeriană cu tentă de resemnare și pesimism mai apropiată de rugăciunea babiloniană. Rugăciunea aceasta, care poate fi considerată ca un model de păgânism, este o mărturie a unui efort de raționalitate *intra naturam* apreciabil²³.

Grecia a transmis o bogată literatură mitologică. Dar foarte puține rugăciuni propriu-zise. Dacă acceptăm definiția pe care anticii au transmis-o creștinilor, după care „rugăciunea este o convorbire a omului cu Dumnezeu”, trebuie să includem toate actele prin care omul se adresează divinității și deci trebuie să considerăm imnele, întreaga poezie imnografică a Antichității drept rugăciuni. De aceea, aceste cântări de laudă sunt considerate rugăciuni, altfel decât cele de cerere sau de iertare. Or, din acestea sunt multe în lumea grecească. Ne gândim la cuvintele de laudă pe care eroii lui Homer le adresau zeităților sau la cele care apar în scrierile lui Hesiod. În afară de rugăciunile personale, sunt rugăciunile publice, care erau făcute de o persoană în numele cetățenilor unui oraș sau al unui grup; erau rugăciuni de mulțumire pentru protecția acordată de zeu într-o situație nefavorabilă cetății respective sau zeul era implorat să apere cetatea de intemperii naturale sau de războaie, etc. Imnul dezvoltă structura rugăciunii: invocația, numele zeului, enumerarea acțiunilor și calităților acestuia, recunoașterea puterii sale, cererea finală.

De remarcat că rugăciunile grecilor scot în evidență o oarecare familiaritate cu zeii, modul natural în care se poartă convorbirea cu zeitățile. „Auzi-mă, zeu cu arcul de argint, cel care domnești cu putere peste Tenedos; dacă eu am ridicat vreodată un templu care să-ți fi plăcut, dacă eu am ars pentru tine vreodată capre și tauri, îndeplinește-mi dorința: fă ca danaeenii să plătească lacrimile mele” (Iliada)²⁴.

Rugăciunea romană are trăsături comune cu cea grecească. În ambele cazuri, rugăciunea era în legătură cu sacrificiul sau cu unele acte culturale. Era foarte importantă numirea exactă a zeității căreia îi era destinată rugăciunea sau imnul de laudă. Romanii păstrau formule arhaice de rugăciune, recitate sau cântate. De cele mai multe ori, rugăciunea romană făcea parte dintr-un ritual. Ceremoniile publice erau executate de către un magistrat, asistat de un *monitor*, în general un „pontife” care îi spunea rugăciunile²⁵.

Rugăciunile publice romane aminteau de rugăciunile cetăților grecești. Acestea erau cereri colective. Cicero spunea atunci când a fost ales consul: „Fie ca alegerea aceasta să aibă pentru mine, pentru credința mea și pentru mandatul meu o urmare bună și fericită... să aducă poporului roman pacea, liniștea, și concordia”. Ar

²³ E. Laroche, *La priere hittite: vocabulaire et typologie*, Annuaire de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes, Paris, 1964, p. 23.

²⁴ Andre Mehat, *Dictionnaire de Spiritualite Ascetique et Mystique Doctrine et Histoire*, fascicules LXXXIV-LXXXV, Paris, 1986, coll. 2209.

²⁵ F-J Dolger, *Antike und Christentum*, t. 2, Munster, 1930, p. 245.

trebui să vorbim, în cazul grecilor și al romanilor, de o adevărată școală a rugăciunii publice care era în legătură cu oratoria, au arta de a vorbi frumos, disciplină studiată de filosofi și aplicată de toți oamenii de litere, de oamenii politici, etc. Alături de aceste rugăciuni publice erau rugăciunile rituale, rugăciunile spontane, texte ale unor astfel de rugăciuni fiind reținute de scriitori.

2.3. Rugăciunea în religiile monoteiste.

În iudaism. Credința în Dumnezeu Unic care distinge religia lui Israel de celelalte religii, atrage după sine mutații esențiale în actul rugăciunii. Rugăciunea, de data aceasta, este adresată lui Dumnezeu Creatorul; în virtutea faptului că El a creat omul după chipul și asemănarea Sa, omul are capacitatea de a vorbi cu Dumnezeu: chiar dacă legătura omului cu Dumnezeu a fost ruptă prin neascultarea poruncii divine, dialogul este reînnoțat, iar umanitatea pornește pe drumul mântuirii. Legământul între Dumnezeu și „poporul Său” este mărturia acestui dialog. Condițiile acestei relații sunt exprimate prin Lege; dar promisiunile, făgăduințele sunt și ele în legătură cu acest Legământ. Dialogul dintre Dumnezeu și poporul Său se face pe aceste două teme. Rugăciunile traduc grija omului de a respecta Legământul și, aduc aminte de promisiunile făcute de Dumnezeu. Căci este mereu nevoie de intervenția divină, pentru ca religia lui Israel să devină universală. Rugăciunile personale sunt făcute de obicei cu voce tare. Numele lui Dumnezeu este invocat, este „strigat”, Dumnezeu fiind în felul acesta chemat la dialog (este la mijloc o „alianță”!!!). Vocabularul folosit în Psalmi sau alte rugăciuni este foarte bogat, abundă în metafore, Dumnezeu este preaslăvit în splendoarea Lui, în atotputerea Lui, dar este imediat chemat să nu uite ceea ce a promis și, în virtutea promisiunii făcute, să intervină în favoarea poporului Său.

Pentru exemplificare: „Deșteaptă-te, slava mea! Deșteaptă-te psaltire și alăută! Deștepta-mă-voi de dimineață. Lăuda-Te voi între popoare, Doamne, cânta-voi Tie între neamuri (acesta este începutul) și către sfârșit ideea se schimbă: „Oare nu Tu, Dumnezeule, vei ieși cu oștirile noastre?, Dă-ne nouă ajutor ca să ieșim din necaz... cu Dumnezeu vom birui și El va nimici pe vrăjmași” (Ps. 107).

Islamul. Cea mai nouă dintre religiile monoteiste, islamul a preluat rugăciunea ca formă de mărturisire a credinței în Dumnezeu, mai puțin ca cerere, mai mult ca adorație. Elementele iudaice și creștine abundă în tehnica și forma rugăciunii. Dar simplitatea cuvintelor, stilul direct, tandru fac din rugăciunile sufiștilor adevărate poezii lirice. Spre exemplificare voi cita din Rabi o, călugăriță din sec. al VIII-lea: „De crezi că iubesc în vederea Raiului, niciodată să nu mă primești în Rai! De crezi că Te iubesc de frica Iadului, aruncă-mă în iad! Eu Te iubesc pe Tine, Doamne, și de aceea Te rog: nu întoarce Fața Ta de la mine!” sau, întrebată fiind dacă îl iubește pe Profet, Rabi a răspuns: „Îl iubesc pe Profet, dar iubirea pentru Dumnezeu este atât de mare, că nu mai am loc în inimă să iubesc și creaturile Sale”²⁶. Simplitatea vocabularului, franchețea mărturisirii iubirii pentru Dumnezeu, profunzimea acestei iubiri sunt trăsăturile rugăciunii islamice.

²⁶ Textele sunt luate după *Encyclopedie de l Islam*, tome III, Leyde-Paris, 1934.

2.4. Rugăciunea creștină sau cuvântul ca reflex al Cuvântului Întrupat. Definiții și tipologizări

Orice încercare de definire a rugăciunii creștine nu poate îmbrățișa adâncimea și, în același timp, înălțimea de semnificații a rugăciunii. Conform scrierilor Sfinților Părinți, putem sintetiza definițiile rugăciunii astfel: exprimarea unei cereri către Dumnezeu Tatăl a unui sau mai multor credincioși, a vorbi cu Dumnezeu, a te ridica cu mintea la Dumnezeu.

În creștinism este consacrată o tipologie a rugăciunii: de cerere, de mulțumire și de slavă a lui Dumnezeu. De asemenea, în funcție de numărul credincioșilor, poate fi: individuală sau colectivă. În funcție de cadrul exterior: acasă, pe cale, în timpul muncii, în biserică (rugăciunea liturgică).

Rugăciunea poate fi însoțită de unele elemente formale, exterioare: gestuale – în genunchi, cu mâinile ridicate, cu capul plecat, cu mâinile împreunate în dreptul pieptului; în picioare „ca un stâlp” (Sfântul Ioan Scărarul); vocale – rugăciunea rostită, strigată, cântată, șoptită, până la tăcere.

Atunci când nu este posibilă rostirea cuvintelor (în timpul lucrului, pe cale), rugăciunea se poate face cu inima, cu mintea și – în forma ei sublimă – cu inima și cu mintea în rugăciunea lui Iisus Hristos (prin coborârea minții în inimă): „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul” și prescurtarea ei: „Doamne, miluiește!”.

Scrierile despre rugăciune ale Sfinților Părinți ne oferă posibilitatea sintetizării modalităților în care trebuie să se facă rugăciunea:

Neîncetat, ziua și noaptea – Însuși Iisus Hristos a rostit acest îndemn, al rugăciunii neîncetate (Lc 18,1), adăugând: „cu atât mai mult Tatăl vostru Cel Cereșc va face dreptate celor care către El strigă noaptea și ziua” (Lc 18,7). Domnul ne îndeamnă să ne rugăm neîncetat și cu stăruință, făgăduind să dea celor care cer, care caută, care bat la ușa cea duhovnicească.

Fierbinte. Sfântul Macarie Egipteanul îndeamnă creștinii la „rugă fierbinte”, pentru că „Fericit sufletul care se roagă cu stăruință și cu credință, ca unul foarte sărac și rănit, că va fi lipsit de învinuiți și i se va pregăti veșnică însănătoșire și vindecare, dar se va răzbuna pe vrăjmașii lui, adică pe patimile păcătoase”²⁷. Iar Sfântul Ioan Scărarul scrie: „Pregătește-te printr-o neîncetată rugăciune în suflet pentru cealaltă rugăciune prin care te prezinți înaintea lui Dumnezeu spre a-i oferi cererile tale fierbinți și în scurt timp vei spori mult”²⁸.

Cu inima curată pe care Sfântul Simeon Noul Teolog o definește astfel: „Inimă curată este și se zice aceea care nu află în sine nici o închipuire sau gând lumesc, care e atât de dăruită lui Dumnezeu și de unită cu El, că nu are nici o amintire: nici a lucrurilor supărătoare ale vieții, nici a celorla pricinuitoare de bucurie, ci petrece în contemplație ca în al treilea cer și e răpită în rai și vede arvuna bunătaților făgăduite sfinților și se face martorul bunurilor veșnice, pe cât e cu putință firii omenești. Acesta e semnul adevărat al inimii curate și dovada sigură prin care se cunoaște cineva și măsurile curăției și se vede pe sine însuși ca într-o oglindă”²⁹.

²⁷ 21 de cuvântări despre mântuire, Editura Anastasia, 2001, p. 92.

²⁸ Op. cit., Cuv. XXVII, p. 501.

²⁹ Cele 255 de capete teologice și practice, în *Filocalia*, vol. 6, Editura Humanitas, 1997, p. 70.

Cu lacrimi. Sfântul Ioan Scărarul scria: „Deși cuvântul e îndrăzneț, izvorul lacrimilor după Botez e mai mare decât Botezul. Deoarece acela ne curățește de păcatele noastre de mai înainte. Iar acesta, de cele de după aceea. Și primindu-l pe acela toți ca copii, ne-m întinat după aceea; prin aceasta însă l-am curățit și pe acela. Dacă acesta (al doilea botez) nu s-ar fi dăruit de Dumnezeu oamenilor din iubire de oameni, cu adevărat rari ar fi cei ce se mântuiesc”³⁰. Darul lacrimilor, cerut în cele mai fierbinți rugăciuni ale Sfinților Părinți este o harismă, o taină a experienței mistice. „Lacrimile înaripează rugăciunea” și „Cere cu lacrimi, caută prin ascultare și bate cu îndelungă răbdare”, scria Ioan Scărarul³¹. În puține cuvinte: „Nu te apuca să grăiești verzi și uscate”, stă scris în „Scara”, „pentru ca mintea să nu ți se risipească în căutarea cuvintelor. Un singur cuvânt al vameșului a înmuiat inima lui Dumnezeu, precum un singur cuvânt spus cu credință a mântuit pe tâlharul de pe cruce”³².

„În orice loc și în orice vreme”³³: călătorind, la masă, la lucru, etc. Rugăciunea liturgică reprezintă rugăciunea împreună a preoților și a credincioșilor care compun „un singur trup liturgic”. Chiar și etimologic, liturghia înseamnă lucrarea poporului (λειτουργία = εργον του λαου)³⁴, adică momentul de sublimă comuniune, în care omul se leapădă de individualitatea sa rugându-se pentru omenirea întreagă, iar rugăciunea comună devine propria lui rugăciune. Rugăciunea liturgică are în centrul ei Euharistia, sacrificiul Mielului și gustarea Lui de către creștinii care devin, astfel, părtași la sfințenie. „Toată Euharistia a fost dată odată și nu se sfârșește niciodată. Mielul lui Dumnezeu este totdeauna mâncat, dar niciodată sfârșit”³⁵, scria Sfântul Ioan Gură de Aur. Nici un zeu nu și-a invitat credincioșii la cina divină la care să se fi lăsat chiar el mâncat pentru a le oferi părășia la nemurire. În cadrul liturghiei, însă, creștinii participă la Cina de taină a Fiului lui Dumnezeu unde se servește pâinea și vinul vieții veșnice (In 6, 54; 56).

Excurs nou testamentar și patristic al rugăciunii în Noul Testament

Termenul grecesc care desemnează rugăciunea în Noul Testament este προσευχε iar acțiunea de a te ruga προσευχομαι. Evangheliile îl evocă pe Iisus Hristos rugându-se (Lc 3.21, 5.16, 9.29, 10.21, 11.1, 22.32) fie singur, fie în comuniune cu discipolii, înaintea celor mai importante acte sau decizii ale Sale. El i-a învățat pe discipoli să se roage, rugăciunea cea mai frumoasă fiind „Tatăl Nostru”. Hristos i-a învățat să se roage profund, și nu formal. „Voi așa să vă rugați...” a spus, și a descris maniera în care să se facă rugăciunea pentru a-și atinge eficacitatea (Mt 6, 5-7). Așadar, în creștinism invocarea numelui lui Dumnezeu, recitarea unor formule sau rugăciunea vocală, nu sunt decât forme exterioare lipsite de valoare în lipsa unei dispoziții interioare a sufletului. „Rugăciunea creștină nu e un cuvânt magic. Cererea adresată lui Dumnezeu e circumscrisă la cuvinte (Sf. Vasile cel Mare) și n-are nevoie să fie constituită din silabe”³⁶.

³⁰ Sfântul Ioan Scărarul, *Scara ratului*, Cuv. VII.

³¹ *Ibidem*, p. 497 și 505.

³² *Ibidem*, Cuvântul XXVII, p. 496-497.

³³ Sfântul Ignatie Briancianinov, *Predici la Triod și Penticostar*, Editura Sofia, București, 2003, p. 21.

³⁴ Paul Evdochimov, *Ortodoxia*, Editura IBMBOR, p. 260.

³⁵ Apud *ibidem*, p. 265.

³⁶ Tomas Spidlik, *Spiritualitatea Răsăritului creștin, II. Rugăciunea*, Editura Deisis, Sibiu, 1998, p. 82.

În epoca patristică rugăciunea, *stricto sensu* reprezintă o cerere adresată lui Dumnezeu. În acest fel definea Sfântul Isaac Sirul rugăciunea, mai ales în prima ei fază, de pregătire a sufletului pentru adevărata rugăciune, cea duhovnicească. Odată cu înălțarea către Dumnezeu, cererile personale ale omului se îndepărtează, ajungându-se la o stare de „rugăciune curată”, în care orice mișcare a minții încetează, rugăciunea încetând și ea, iar omul atinge treapta cea mai de sus a desăvârșirii: contemplația sau rugăciunea mintală.

Sfântul Evagrie Ponticul s-a adresat aproape exclusiv monahilor trăitori cărora le-a dat sfaturi practice și în privința rugăciunii. Pentru ascet „rugăciunea este urcuș al minții la Dumnezeu”.

Sfântul Eftem Sirul atinge aspectul de „a da pentru a primi” al rugăciunii creștine, când spune: „Pe Tine Te rog: dă-mi mie, ca să-Ți jertfesc Ție. Eu îți dau din ale Tale, dacă voești să-mi dai mie. Numai din comoara Ta, Doamne, pot eu să-Ți jertfesc Ție”.

Sfântul Macarie Egipteanu îndeamnă să cerem neobosit pe Duhul Sfânt: „Să ne străduim deci, rugându-L pe Domnul cu o credință lipsită de îndoială, să dobândim Duhul făgăduit, căci acesta e făcătorul de viață al sufletului”.

În „Scara dumnezeiescului urcuș”, Sfântul Ioan Scărarul vorbind despre „sfânta și fericita rugăciune, maica tuturor virtuților” spune: „Rugăciunea este împreunarea și unirea omului cu Dumnezeu; luând în considerare efectele ce le produce, ea este susținătoarea lumii, împăcarea cu Dumnezeu, maică și apoi fiică a lacrimilor, curățire a păcatelor, pod ce ne trece peste marea ispitelor, zid de apărare împotriva necazurilor vieții, nimicitoare a războaielor pe care ni le fac demonii, lucrare a îngerilor, hrană tuturor celor fără de trup, bucuria fericirilor, pricinuitoarea darurilor cerești, sporire nevăzută, hrană a sufletului, luminare a minții, secure ce doboară pomul deznădejdiei, doveditoare a nădejdiei, izgonire a întristării, bogăția monahilor, comoara sihaștrilor, împuținarea mâniei, oglinda în care ne vedem progresul ce-l realizăm întru virtute[...]”³⁷.

Practica „rugăciunii inimii” a fost adusă și „aclimatizată la Muntele Athos de către Sfântul Grigorie Sinaitul”, la începutul secolului al XIV-lea. O cuprinzătoare definiție dă sfântul Grigorie Sinaitul în *Capete foarte folositoare*, când spune că rugăciunea este „ipostasul celor nădăjduite, dragostea lucrătoare, mișcarea îngerească, puterea celor netrupești, fapta și veselia lor... încredințarea inimii, nădejdea mântuirii, semnul curățeniei, chipul sfințeniei, cunoașterea lui Dumnezeu, arătarea botezului, baia curățeniei, arvuna Duhului Sfânt, bucuria lui Iisus, veselia sufletului, mila lui Dumnezeu, semn al împăcării, pecetea lui Hristos, raza Soarelui înțelegător, luceafăr al inimilor, har al lui Dumnezeu, înțelepciunea lui Dumnezeu, arătarea lui Dumnezeu.[...] Rugăciunea este Dumnezeu. Care lucrează toate în toți, deoarece una singură este lucrarea, a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh, care lucrează toate în Hristos Iisus...”³⁸.

Poet și mistic în același timp, pentru Sfântul Simeon Noul Teolog esența experienței creștine este următoarea: comunicarea Incomunicabilului, cunoașterea Incognoscibilului, care îl scoate pe om din păcat și îi dă în dar viața dumnezeiască. Mai

³⁷ *Scara raiului*, Cuv. XXVII, Editura Amarcord, Timișoara, 1998, p. 494.

³⁸ *Filocalia*, vol. VII, p.135-136.

târziu, Sfântul Grigorie Palama va spune același lucru, văzând în Dumnezeu: Esența și „Energiile”.

Sfântul Simeon se mulțumește să afirme transcendența esențială, să descrie esența unui suflet creat în fața Misterului și să declare actul Revelației și al Harului, al vederii față către față acordat de Dumnezeu prin Iisus Hristos. Prin rugăciune toate acestea sunt realizate în vederea unirii personale cu Dumnezeu.

Pentru a ajunge la vederea lui Dumnezeu, misticii foloseau metoda „rugăciunii create”. Sfântul Simeon este primul care fixează în scris metodele acestei rugăciuni, în scrierea „Metoda sfintei rugăciuni și atenții”. În fapt, principiile prezentate aici fuseseră recomandate de Diadoh al Foticeii atunci când vorbea despre „adunarea minții în inimă” prin invocarea numelui lui Iisus Hristos.

Sfântul Simeon Noul Teolog aduce ca noutate două elemente fiziologice ajutătoare: comprimarea respirației și fixarea privirii spre centrul abdomenului, mintea căutând mereu să afle și să cerceteze locul inimii: „Întregul Tău Trup Presfânt și Pur strălucește de focul sfințeniei Tale, unit inefabil cu ea. Mi-au dat, Doamne, ca templul acesta coruptibil care este carnea mea umană să se unească cu Sfânta Ta carne, ca sângele meu să se unească cu al Tău și de acum înainte eu sunt membrul Tău transparent și translucid”³⁹.

Sfântul Grigorie Palama este exponent al unei teologii excepționale și novatoare (deși își avea rădăcini încă în primele secole creștine, vezi Sfântul Macarie Egipteanul, Maxim Mărturisitorul și alții), în care apropierea de Dumnezeu nu se mai face cu ajutorul rațiunii, al simțului, ci printr-o „intuiție lăuntrică, pregătită anume în singurătate cu ajutorul rugăciunii și al revenirii omului în sine din angrenajul impresiilor și al reacțiilor provocate de lumea externă”⁴⁰.

De vederea luminii spirituale se învrednicește numai „mintea supraterească, adică cea care se depășește pe sine”⁴¹, spune Grigorie Palama. Și cum se realizează această depășire, ce condiție i se cere omului pentru a putea vedea lumina dumnezeiască? Pentru acesta se cere inimă curată. „Aceasta este condiția pozitivă care se cere și organul special al acelei luminii”⁴².

Deci nu prin știință, nu prin silogisme, nu cu ajutorul înțelepciunii omenești, ci prin sfințenie ne putem apropia de Dumnezeu. Alături de ajutorul Harului, omul mai are unul, rugăciunea, cea care trebuie să-l însoțească „la început mai puțin, apoi tot mai multă și tot mai mult trecând într-o meditație fără idei și fără cuvinte”⁴³.

Sunt exemple de sfinți care prin rugăciune pierdeau materialitatea trupului, dinlăuntrul lor ivindu-se o lumină (Sfânta Maria Egipteanca). Pierderea materialității trupului este ca o arvună a bunurilor viitoare și „cine nu recunoaște aceasta ajunge în chip firesc să nege și lumina în care vor străluci dreptii în lumea cealaltă împreună cu trupurile lor”⁴⁴.

³⁹ Nicetas Stethanos, *Vie de Simeon le Nouveau Théologien*, Editura Par I. Hausherr et G. Hoin, în „Orientalia Christiana”, XII, nr. 45, p. 321.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 68.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 71.

Concluzii

Numitor comun în toate religiile, rugăciunea reprezintă aspectul predominant al raporturilor dintre oamenii care caută să-și satisfacă interesele vitale, pe de o parte, și zeii, geniile, strămoșii invocați pe de altă parte.

În toate religiile dialogul omului cu divinitatea se face prin intermediul rugăciunii, al invocării numelui divin pentru diferite motive: cerere, mulțumire, slăvire. Toți oamenii se roagă unei divinități, își mărturisesc credința, imploră iertarea păcatelor sau ajutor.

Însă, departe, foarte departe de acestea se află rugăciunea creștină, cu valențele ei multiple și profunde. Rugăciunea este pentru creștini o „conversație a omului cu Dumnezeu”, dar și un mijloc de cunoaștere a lui Dumnezeu, o cale de a ajunge la desăvârșire și prin aceasta la îndumnezeirea omului. Sensul și valoarea rugăciunii creștine este fundamental altul decât rugăciunile din toate celelalte religii. Creștinul aspiră la unirea cu Persoana divină, străduindu-se pentru aceasta întreaga viață în asceză și rugăciune.

Temeiul rugăciunii în creștinism este iubirea, iar finalitatea sa este deschiderea drumului omului spre îndumnezeirea harică. Omul este „coroana creației”, punctul de convergență între lumea spirituală și cea materială, purtător al chipului lui Dumnezeu.

THE PRAYER IN THE GREAT RELIGIONS OF THE WORLD ELEMENTS OF PHENOMENOLOGY OF RELIGION

Abstract

The prayer, the common point in all the religions, represents the prevalent aspect of the relationship between people who try to satisfy their own vital interest gods, spirits, ancestors who one invoked.

In all religions the dialog between man and divinity is made through the prayer, invoking the divine name for different reasons: asking, gratitude, glorify. All people pray to one divinity and declare their faith and ask for the forgiveness of sins and for help.

But the Christian prayer with its multiple and profound valence, is far away from this type of prayer. The prayer represents for the Christians a conversation of the man with God and also a way of Knowing God, a way of reaching the perfection and in the same time the way of betting the Divine Spirit. The sense and the value of the Christian prayer are completely different from all the other religion.

The Christian aspires to the union with the Divine Person spending all his life in asceticism and prayer.

The foundation of the Christian prayer is love, and its purpose is to get the Divine grace. The man is „the crown of the creation“, the point of convergence between spiritual and material, bearer of the image of God.